परिच्छेद ११

सन् २०२४ को मानव अधिकार स्थितिबारे विभिन्न आयोगहरूका धारणा

राष्ट्रिय दलित आयोग

नयाँ संविधान अनुरूप विभेद उन्मूलनका संवाहकका रूपमा निर्वाचित भएका स्थानीय तहका दलित जनप्रतिनिधहरूमाथि नै हिंसा भएको र त्यसलाई बाहिर ल्याउन राजनीतिक दलले दबाब दिएका थुप्रै घटनाहरू छन्। जनताको आत्मसम्मान, स्वाभिमान र मानव अधिकार हनन् हुनुका साथै न्यायको प्रत्याभूति नहुनुले राष्ट्रिय आयमा समेत गम्भीर नोक्सानी भएको विभिन्न अध्ययनको निष्कर्ष छ। विभेद दलितहरूको अन्याय मात्र होइन राष्ट्रिय क्षति पनि हो। तसर्थ, यो समस्या युगान्तरसम्म कायम होइन, छिटो उन्मूलन गर्नु पर्दछ। व्यक्तिगत विषयका त परको कुरा सार्वजनिक स्थानमा हुने यसप्रकारका विभेद निरूत्साहन गर्ने कुरामा हाम्रो ध्यान पुगिरहेको छैन।

इन्सेकले चालेको अभियानले दलित समुदाय आफ्नो अधिकारको विषयमा बोल्न सक्ने भएका छन्। सरकार र सरकारका विभिन्न अङ्गमा बस्नेहरूलाई यो लुकाउने होइन छलफल गरेर कुप्रथालाई अन्त गर्न सकिन्छ भन्ने महत्त्वपूर्ण शिक्षा यो मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले दिएको छ। यो पैरवी निरन्तरताको हार्दिक शुभकामना प्रकट गर्दछु।

दलित समुदायको आँखाबाट हेर्दा सामूहिक र विभत्स प्रकारका हत्याका घटना नभए पनि दलित समुदायमाथि हुने छुवाछूत, अपमान, अपहेलना, बहिष्करण, गालीगलौज भइरहेका छन्। राष्ट्रिय दलित आयोगमा परेका उजुरी र आयोगको अभिलेखमा भएको विवरण अनुसार आवरणमा जातीय कारण नदेखिए पनि भित्री कारण जात नै भएका हत्याका पाँच घटनाहरू छन्। जस्तो कि कुनै युवाले दलित भनिएकी युवतीसँग प्रेम गऱ्यो, शारीरिक सम्बन्ध राख्यो र परिवारले अस्वीकार गर्ने अवस्था आएपछि हत्या गरिएका घटना धेरै छन्। एक आर्थिक वर्षमा पाँच जना दलितको हत्या हुनु र हत्याका योजनाकार संलग्न व्यक्तिहरू ज्ञात हुँदाहँदै पनि कानुनबमोजिम कारबाहीको दायरामा नआउनु अर्को दुःखद कुरा हो। आवश्यक प्रमाणको अभाव भनेर पीडकहरू उम्किइरहेका छन्। सबै प्रकारका जातीय हिंसाका घटनामा पीडकलाई राजनीतिक संरक्षण हुने गरेको छ। राजनीतिक हैसियत नै प्रयोग गरेर घटना दबाइएको, मेलमिलाप गर्न र विषयान्तर गर्न बाध्य पारिएको अवस्था छ। जातीय हिंसा उन्मूलनको दिशातिर नजानुको मुख्य कारण राजनीतिक दलहरू यथास्थितिको पृष्ठपोषक बन्नु नै हो।

देवराज विश्वकर्मा
माननीय अध्यक्ष

मधेशी आयोग

संविधानको धारा ४२ मा सामाजिक न्याय सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ। सोही अनुसार पहिचान, पहुँच र प्रतिनिधित्वको व्यवस्था उल्लेख गरिएको भए तापनि सो व्यवस्था व्यवहारपरक हुन नसकेको यर्थाथ सबै सामु छर्लङ्ग छ। पहिचानभित्रको पहिचान, पहुचभित्रको पहुँच र प्रतिनिधित्वभित्रको प्रतिनिधित्वमा समस्या रहेका छन्। अधिकार र कर्तव्यलाई हेर्न जात भित्रका वर्ग र वर्गभित्र रहेका जातहरूको यथार्थपरक समस्याको समुचित निदान गर्नु आवश्यक छ।

आयोग तथ्यपरक समस्या समाधानका लागि क्रियाशील छ। आयोगले सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, पर्यावरणीय न्याय, प्रशासनिक, राजनीतिक, शैक्षिक र आरक्षित अवस्थाको अध्ययन गरी संवैधानिक दायित्व अनुसार कार्य गरिरहेको छ। अति न्यून स्रोत र साधनका बावजुद पनि स्थापनाकालदेखि नै यसले कानुनी रूपमा परिभाषित जिम्मेदारी अनुसार समस्या पहिचान, वर्ग पहिचान, प्रतीक चिन्ह निर्माण, पदाधिकारीदेखि कर्मचारीसम्म प्रविधियुक्त व्यवस्था, पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना निर्माण, उजुरी सङ्कलन तथा कारवाहीको सिफारिस, मधेशको परिभाषा र जातजातिको थरको निरूपण, खण्डीकृत तथ्याङ्कको प्रकाशन, राज्यमा मधेशी समुदायको पहुँच र मधेश प्रोफाइल अद्यावधिक गरी प्रकाशन गरेको छ।

आयोगको बेरुजु शून्य रहेको छ। यसका लागि आयोग पुरस्कृत र सम्मानित समेत भएको छ।

प्राप्त कानुनी अधिकार अनुसार आयोगले नीति निर्माणमा सहयोगी र जनचेतनामूलक कार्यक्रम सम्पादन गर्दै आएको छ। आयोगले जनअपेक्षा अनुसार अझै धेरै गर्नुपर्ने छ तर, दक्ष मानव स्रोतको अभावका कारण सोचेजस्तो काम हुन सकेको छैन। चुनौतीहरूलाई अवसरमा रूपान्तरण गर्नुको विकल्प आयोगसँग छैन।

मुलुकभित्र खासगरि मधेशी लक्षित र केन्द्रित दीर्घकालीन समस्या जरैदेखि समाधान गर्न गुणात्मक शिक्षा, गुणात्मक शिक्षालाई व्यवसायिक सीपसँग, व्यवसायिक सीपलाई रोजगारसँग, रोजगारलाई गुणस्तर उत्पादनसँग गुणस्तरीय उत्पादनलाई उचित बजारसम्म, उचित बजारलाई समग्र मुलुकको विकाससँग समन्वय गर्नु आवश्यक छ।

मधेशी आयोग ऐनमा उल्लेखित अधिकार, इतिहास, संस्कृतिको पहिचान र त्यसको संरक्षण, सम्वर्द्धन, प्रवर्द्धन गर्न मधेशी आयोगले अन्तरक्रिया कार्यक्रमहरूको आयोजना गरेको छ।

स्थापनाकालदेखि आयोगले गरेको मुख्य कार्यहरू

१. आयोगको लागि आवश्यक पर्ने बैठक सञ्चालन नियमावली कार्यविधि, नियमावली लगायत कानुनी दस्तावेज तयार गरी कार्यान्वयन गरिएको
२. आयोगको पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना तयार गरी कार्यन्वयनको लागि नेपाल सरकारमा पेश गरिएको
३. आयोगको प्रतीक चिन्ह, वर्षतालिका निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिएको,
४. समुदायको वस्तुस्थिति विवरण प्रकाशित गरी सिफारिस गरिएको,
५. जनतालाई आयोगसँग सगज पहुँचका लागि आयोगलाई प्रभावकारी बनाइएको छ।

१. आयोगमा प्राप्त उजुरीहरूको सङ्ख्या वर्ष अनुसार

वर्ष	उजुरी सङ्ख्या
०७५/०७५	१२
०७६/०७७	१८३
०७७/०७८	१९०
०७८/०७९	११६
०७९/०८०	१३३
०८०/०८१	५८

यी उजुरीहरूमा आयोगले निर्णय गरी ९३ प्रतिशत सिफारिस गरेकोमा सरकारले ३७ प्रतिशत कार्यान्वयन गरेको छ।

२. आर्थिक वर्ष ०७५ देखि ०८१ को पुस महिनासम्म आयोगको बैठक सङ्ख्या १ सय १२ रहेको र निर्णय सङ्ख्या २ सय ३८ रहेको छ। जसमा सरोकारवालालाई ९७ प्रतिशत सिफारिस गरिएको छ।
३. आरक्षणको नीतिमा पुनरावलोकन गर्न आयोगले सिफारिस गरेको छ।
४. मधेश प्रदेश र मधेशी समुदायमा हिंसाका घटना उच्च रहेकाले स्थानीय रूपमै सरोकारवालाई प्रशिक्षण कार्य धनुषा जिल्लाबाट शुरु गरिएको छ। यसले ५० प्रतिशत हिंसा न्यूनीकरण भएको देखिन्छ।

डा. विजय दत्त
माननीय अध्यक्ष, मधेशी आयोग

राष्ट्रिय समावेशी आयोग

नेपालको संविधानको प्रस्तावनामा 'बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात् गरी विविधताबीचको एकता, सामाजिक सांस्कृतिक ऐक्यवद्धता, सहिष्णुता र सद्भावलाई संरक्षण एवम् प्रवर्द्धन गर्ने उल्लेख छ। यो नै समानुपातिक समावेशी राज्य व्यवस्थाको मूल आधार हो। संविधानले विशेषत: नेपालका विविध जात जाति र भौगोलिक क्षेत्रको पहिचान स्थापित गरी न्यायोचित र समतामूलक समावेशी विकासको माध्यमबाट विद्यमान आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक विभेदहरूको अन्त्य गर्ने उद्देश्य राखेको छ।

नेपालको संविधानको धारा २५८ मा खस आर्य, पिछडा वर्ग, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक, श्रमिक, किसान, अल्पसङ्ख्यक एवम् सीमान्तकृत समुदाय तथा पिछडिएको वर्ग र कर्णाली एवम् आर्थिक रूपले विपन्न लगायतका समुदायको हक अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धन गर्न अध्ययन अनुसन्धान गर्ने, ती वर्ग समुदाय र क्षेत्रसँग सम्बन्धित कानून कार्यान्वयन अवस्थाको अनुगमन गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस र सुझाव दिने उद्देश्य सहित राष्ट्रिय समावेशी आयोगको परिकल्पना गरिएको छ।

आयोगले स्थापनाकालदेखि तोकिएका ११ ओटा

लक्षित वर्गमा केन्द्रित रही विभिन्न विषयमा अध्ययन, अनुसन्धान गरी सोको आधारमा नेपाल सरकारलाई कानुन एवम् नीति तथा कार्यक्रममा समावेश गर्न सुझाव प्रदान गर्दै आएको छ। जसमा सरकारी सेवामा आरक्षण प्रणाली सुधार, ज्येष्ठ नागरिकको हकहित अभिवृद्धि, अपाङ्गता भएका नागरिकको हकहित अभिवृद्धि, श्रमिकको हकहित अभिवृद्धि, कृषकहरूको हकहित अभिवृद्धि, लोपोन्मुख तथा अल्पसङ्ख्यक जातिहरूको हकहित अभिवृद्धि, खस आर्यको थर सूचीकरण, विपन्न खस आर्यको हकहित सम्बन्धमा,कर्णाली क्षेत्रको विकास सम्बन्धमा, कृषि ऐन तथा नीतिले समेट्नुपर्ने विषयहरू सम्बन्धमा, पिछडा वर्गको जात र थर सूचीकरण सम्बन्धमा, किसानका हक अधिकार र जीवनस्तर सुधार लगायतका विषय प्रमुख रूपमा रहेका छन्।

सन् २०२४ मा रासायनिक मलको अपर्याप्तता, कृषि उपजको न्यूनतम समर्थन मूल्य नतोकिएका कारण बजारीकरणको अभाव, कृषि अनुदानको लाभबाट महिला, साना किसान सीमान्तकृत तथा मध्यमस्तरका किसानहरू वञ्चित भएको, प्राकृतिक प्रकोप तथा उद्धार र राहत कार्यक्रमको अपर्याप्तता, श्रमिकहरूको न्यूनतम पारिश्रमिक, बालश्रमको प्रयोगजस्ता विषयवस्तुहरू यो वर्ष पनि मानव अधिकारका लागि चुनौतीका रूपमा रहे। ११ ओटै लक्षित वर्गको मानव अधिकार संरक्षण, संवर्द्धन र प्रवर्धनका लागि विभिन्न विषयहरूमा खोजमूलक अध्ययन, अनुसन्धान गरी नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्न तथा अनुगमन समेत गरी आफ्नो भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउन आयोग सदैव क्रियाशील रहनेछ।

विष्णुमाया ओझा
माननीय सदस्य (कार्यवाहक अध्यक्ष)

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

दस्ताबेज वर्तमानको चित्रणमात्र होइन, इतिहास साथै भविष्यको सङ्केत पनि हो। भावी पुस्तालाई विगत बुझी अगाडि बढ्ने आधार वा माध्यम हो। अत: सङ्ग्रहणीय र पठनीय दस्ताबेज निर्माण गर्नु आफैंमा चुनौती तर, महत्वपूर्ण कार्य हो। विभिन्न तह र तप्काबाट एक हदसम्म यस प्रकृतिका कार्यहरू हुँदै आएका छन्। अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) ले सन् १९९२ देखि प्रकाशित गर्दै आएको "नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक" अहिले पनि निरन्तर छ। पुस्तकभित्र समावेश सामग्रीहरू सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारको साथै मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाहरू, अनुसन्धानकर्ता एवम् सरकारवालाहरूको लागि कुनै न कुनै रूपमा उपयोगी हुनेमा कुनै सन्देह देखिँदैन।

मुलुकमा अहिले सङ्घीय गणतन्त्रात्मक शासन-प्रणाली छ। समय-समयमा भएका परिवर्तनले नेपाली नागरिकहरूमा आशाको सञ्चार प्रवाह गरे पनि त्यो दिगो बन्न सकेको छैन। राष्ट्रिय तहमा संविधान, ऐन हुँदै अन्तर्राष्ट्रिय तहमा मानव अधिकारसम्बन्धी बडापत्र, सङ्कल्प प्रस्ताव, महासन्धि, इच्छाधीन आलेख एवम् कार्यान्वयन संयन्त्र हेर्दा सन्तोष गर्ने ठाउँ छ। व्यवहारत: मानव अधिकारको उपभोगको अवस्था वा कार्यान्वय पक्ष हेर्दा परिणाम सोचनीय छ।

सुशासन, कानुनी शासन, नागरिकले प्राप्त गर्ने सेवा मानव अधिकारसँग प्रत्यक्ष जोडिएका विषय हुन्। बिडम्बना यी सवालमा सिद्धान्त र व्यवहारबीच निकै खाडल छ। सशस्त्र द्वन्द्वबाट सिर्जित तर सल्टाइसक्नुपर्ने कतिपय मुद्दाहरू ज्युँका त्युँ छन्। बारम्बार गिजोलिँदै आएको सङ्कमणकालीन न्याय अहिले पनि टुङ्गिन सकेको छैन। फलत: सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्तिहरू न्यायबाट विमुख छन् भने पीडक कानुनको दायरामा आउन सकेका छैनन्। यसले राजनीतिमा अपराधीकरण र अपराधमा राजनीतिकरणको मान्यतलाई नकार्न सक्ने अवस्था छैन। यो लोकतन्त्र र मानव अधिकारको निम्ति पनि गम्भीर चुनौतीको विषय हो।

मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट हेर्दा यो वर्ष पनि अपेक्षित सुखद् रहन सकेन। नागरिकमा सरकारी प्रतिबद्धताहरू एकातिर व्यवहार अर्कोतिर भएको आभास हुनु सुखद् सङ्केत होइन। मानव अधिकारको संरक्षण, संवर्द्धन, परिपालन एवम् संस्कृतिको विकासको जिम्मेवारी बहन गर्न स्थापित राष्ट्रिय संस्था राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन अवस्था र आयोगप्रति सरकारको अनपेक्षित असहयोगबाट पनि यस पाटोलाई पुष्टि गर्दछ।

आयोगको तथ्याङ्कलाई हेर्दा आव २०८०/८१ मा आयोगका कार्यालयहरूमा मानव अधिकारको उल्लङ्घनसम्बन्धी १ सय २० वटा उजुरीहरू दर्ता भएका छन्। मानव अधिकार संवर्धनसम्बन्धी १ सय ५७ कार्यक्रम सम्पन्न हुनुको साथै विविध विषयमा १ हजार २ सय ४५ परामर्श सेवा उपलब्ध गराइएको छ।

प्रतिवेदन/शोधपत्रिका १७ सामग्रीहरू प्रकाशन र ६५ प्रेस विज्ञप्ति/ प्रेसनोट र १६ ओटा सूचनाको हक उपलब्ध गराइएको छ।

यस अवधिमा आयोगबाट पुराना र नयाँ गरी ३ सय ६८ वटा उजुरीमाथि अनुसन्धान सम्पन्न भएको छ। अनुसन्धानसम्बन्धी विषयमा ३९ पटक बैठक बसी १ सय ६१ ओटा उजुरीगत सिफारिस र पाँच ओटा नीतिगत सिफारिस गरिएको छ। त्यसैगरी, यस अवधिमा २ सय ७६ उजुरी तामेलीमा राखिएको छ भने १५ ओटा उजुरीहरू खारेज गरिएको छ। आयोगबाट यसै अवधिमा १ सय १ ओटा उजुरीहरूमा अन्य कारबाहीको सिफारिस, नौ जना व्यक्तिहरूलाई विभागीय कारबाहीको सिफारिस र चार जना व्यक्तिहरूलाई दोषी किटान गरिएको छ। यस आवमा आयोगले ९० जना पीडित तथा पीडितका परिवारका नाममा ७४ लाख २१ हजार रुपैयाँ क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरेको छ।

उजुरीउपर गरिएका सिफारिसको कार्यान्वयन अवस्था गत वर्षसम्म १ हजार ४ सय ७ मध्ये पूर्ण कार्यान्वयन २ सय १५ (१५.३० प्रतिशत), आंशिक कार्यान्वयन ५ सय ५२ (३९.२० प्रतिशत) र कार्यान्वयन नभएको सङ्ख्या ६ सय ४० (४५.५० प्रतिशत) रहेको थियो। यस वर्ष थप १ सय ६६ वटा निर्णय गरेकोमा सिफारिस सङ्ख्यामा वृद्धि भई १ हजार ५ सय ७३ पुगेको छ, जुन कार्यान्वयन विगतको भन्दा पनि कम हो। कार्यान्वयनको अवस्था हेर्दा पूर्ण कार्यान्वयन १३.६६ प्रतिशत, आंशिक कार्यान्वन भएको ३५.०९ प्रतिशत र कार्यान्वन नभएको सङ्ख्या ५१.२३ प्रतिशत हुन आउँछ। विगत वर्षको तुलनामा यस वर्ष पूर्ण कार्यान्वयन १.६ प्रतिशत, आंशिक कार्यान्वयन ४.१ प्रतिशतले कमी हो। पूर्ण कार्यान्वयन नभएको सिफारिसको सङ्ख्या भने थप ५.७३ प्रतिशतले बढेको देखिन्छ।

यस आवमा आयोगबाट आफ्नो कार्य-सम्पादनको सवालमा संसद, नेपाल सरकार, मानव अधिकारसम्बन्धी विषयगत आयोगहरू, पेशागत सङ्घ सङ्गठन, नागरिक समाज/गैरसरकारी संस्थाहरूसँगको समन्वय र सहकार्यलाई निरन्तरता दिएको छ। यसको साथै अन्तर्राष्ट्रिय तहमा पनि समन्वय र सहकार्यमा कार्य हुँदै आएको छ। यी कतिपय सकारात्मक कार्यका वावजुद् पनि समयसापेक्ष आयोग ऐन निर्माण नहुनु, आयोगको साङ्गठनिक संरचना सरकारी तहमै अलपत्र पर्नु आवश्यक स्रोत उपलब्ध नगराइनु, भवन नहुनु, सिफारिस कार्यान्वयनको न्यून हुनु आदि कारणबाट आयोग चुनौतीकाबीचमा रहेको छ। यसतर्फ सरकार र सम्बन्धित सरोकारवालाहरू सकारात्मक भूमिका देखिएको छैन, जुन दुखद् साथै मननीय पक्ष हो।

मुरारिप्रसाद खरेल
सचिव, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

राष्ट्रिय महिला आयोग

न्यूनतम मानवीय मयार्दासहित जीवनयापन गर्न पाउने अधिकार नै मानव अधिकार हो। नेपालको संविधानले सम्पूर्ण नेपालीलाई पूर्ण मानव अधिकार प्रत्याभूति गराउन ३१ ओटा मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ। मौलिक हकको कार्यान्वयन गर्न अधिकांश विषयगत क्षेत्रमा ऐनहरू समेत तर्जुमा भई कार्यान्वयन भइसकेको अवस्था छ। प्रत्येक लिङ्ग, वर्ग र समुदायमा नागरिकलाई मानव अधिकारको प्रयोगबाट बञ्चित नगर्ने उद्देश्यले विभिन्न संवैधानिक निकायको व्यवस्था संविधानमा नै गरिएको छ। यस विषयलाई सम्बोधन गर्न तहगत सरकारहरूले आ-आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्र रही संस्थागत संरचनाहरू, कानुनी र प्रक्रियागत व्यवस्थाहरू तथा विविध कार्यगत व्यवस्था पनि गरेको देखिन्छ।

समग्रमा मानव अधिकार मानव भएकै कारण स्वत: प्राप्त हुनुपर्ने भएको हुँदा कुनै पनि नागरिकलाई मानव अधिकारबाट बञ्चित नगर्न राज्य र सरकारको तर्फबाट प्रयास भएको देखिन्छ।

नेपालको जनसङ्ख्याको ५१.०३ प्रतिशत हिस्सा ओगटेको महिलाको मानव अधिकार संरक्षणका लागि राष्ट्रिय महिला आयोगको स्थापना भएको हो। आयोगले नेपालको संविधान र राष्ट्रिय महिला आयोग ऐन, २०७४ बमोजिम सम्पूर्ण नेपाली महिलाको मानव अधिकार संरक्षण र संवर्द्धनका लागि आवश्यक कार्य गर्दै आएको छ। आयोगले महिला अधिकार संरक्षणका लागि नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरूको कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारलाई नीतिगत सिफारिसको रूपमा सुझाव दिने, लैङ्गिक समानता प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक अध्ययन गरी सुझाव दिएर त्यसको कार्यान्वयन पक्षको अनुगमन गर्ने तथा हिंसा पीडित महिलालाई न्यायको पहुँचमा पुऱ्याउन उपयुक्त सेवा प्रवाहसहित सिफारिसकर्ताको भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ। सन् २०२४ मा पनि राष्ट्रिय महिला आयोगले आफ्नो क्षेत्राधिकार बमोजिम सम्पूर्ण

गतिविधिहरू सञ्चालन गरेको छ।

मानव अधिकार संरक्षणको सवालमा राज्यका सबै निकायहरू आ-आफ्नो जिम्मेवारीमा खटिएको देखिन्छ। सुरक्षा निकायहरू, संवैधानिक निकायहरू, तहगत सरकार, गैरसरकारी क्षेत्र तथा निकायहरू र नागरिक समाजबाट पनि मानव अधिकारको विषयलाई प्राथमिकतामा राखी आफ्ना कार्यक्रम, क्रियाकलाप एवम् अभियानहरू सञ्चालन गरेको देखिन्छ। सबै क्षेत्रबाट बहुआयामिक प्रयासहरू हुँदाहुँदै पनि देहाय बमोजिमको अवस्थाले मानव अधिकारको सम्पूर्ण नागरिकमा पूर्ण प्रत्याभूति गराउनका लागि अझ प्रभावकारी प्रयासहरू अगाडि बढाउनु पर्ने देखिन्छ।

- घरेलु हिंसाको रूपमा समुदायस्तरमा धेरै ठूलो हिस्सामा महिलाको मानव अधिकार हनन् भएको विषय राष्ट्रिय महिला आयोग, नेपाल प्रहरी, स्थानीय न्यायिक समिति, जस्ता हिंसा सम्बोधन गर्न स्थापित निकायमा प्राप्त भएका उजुरीको अभिलेखबाट देखिन्छ। घरेलु हिंसाका उजुरीमध्ये पनि मानसिक यातना घटनाहरू अत्यधिक हुने गरेको तथ्याङ्कबाट देखिएको छ।
- महिलाको मानव अधिकारका घटनाहरू दूरदराजमा, सीमान्तकृत समुदायमा र चेतनाको स्तर कमजोर रहेको स्थानमा हुने गरेको र सन् २०२४ मा पनि यसै किसिमको अनुभव राष्ट्रिय महिला आयोगबाट गरिएको छ।
- जबरजस्तीकरणी र यौनजन्य दुर्व्यवहारका घटनाहरू पनि सन् २०२४ मा उल्लेख्य सङ्ख्यामा हुन गई पीडितलाई न्यायको पहुँचमा पुऱ्याउन राष्ट्रिय महिला आयोग लगायतका सरकारका अन्य निकायहरू सकृय रही अधिकांश घटनाहरूलाई न्यायको प्रक्रियाबाट निष्कर्षमा पुऱ्याएको देखिन्छ।
- मानव अधिकार उल्लङ्घन र महिला हिंसाका घटनाहरूको बदलिँदो स्वरूपका रूपमा कार्यस्थलमा हुने हिंसा, सार्वजनिक स्थालहरूमा हुने हिंसा, साइबर अपराधजस्ता हिंसाका फरक प्रवृत्तिहरू देखिँदै आएकोमा सन् २०२४ मा पनि यस किसिमका हिंसाहरू भएको हुँदा मानव अधिकारको पूर्ण प्रत्याभूतिमा नवीनतम् किसिमका नीति, कार्यक्रम एवम् संस्थागत व्यवस्था र कार्य प्रक्रियाहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ।
- महिला अधिकार र समग्र मानव अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनका लागि स्थापित कानुन, संस्थाहरू, कार्यक्रम एवम् कार्य प्रक्रियामा समयानुकूल परिमार्जन र सुधार गरी कार्यान्वयनमा लैजानु पर्ने देखिन्छ।
- विभिन्न वर्ग, लिङ्ग र समुदायका अधिकार संरक्षण र सशक्तिकरणका लागि स्थापित राष्ट्रिय महिला आयोग तथा अन्य संवैधानिक निकायहरूलाई संस्थागत संरचना सक्षम बनाउने गरी थप साधन स्रोत सहित परिचालन गर्नु पर्दछ।
- प्रत्येक नागरिकको सबै भन्दा नजिक स्थानीय सरकार क्रियाशील रहने हुँदा महिला विकास र मानव अधिकार प्रवर्द्धनमा कार्यक्रम र बजेटको पर्याप्त व्यवस्थाहरू स्थानीय तहबाट पनि हुनु आवश्यक छ।
- मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरू हुन नदिन र घटना भइसकेपछि शून्य सहनशीलता अवलम्बन गर्ने र मानव अधिकारको पूर्ण प्रत्याभूति गराउने विषयमा नागरिक सचेतना अभिवृद्धि गर्नु पर्दछ।
- मानव अधिकार उल्लङ्घनकर्तालाई राजनीतिक दलको सदस्यता नदिने कानुनी प्रबन्ध गरिनु पर्छ।
- मानव अधिकारको पूर्ण प्रत्याभूति गराउने विषयमा सरकार, नागरिक समाज, गैरसरकारी संस्थाहरू, राजनीतिक दलहरू, निजी क्षेत्र जस्ता बहुपक्षीय सरोकारवालाको सहकार्य र ऐक्यबद्धता आवश्यक हुन्छ।

समीता थापा
शाखा अधिकृत

थारू आयोग

थारू आयोगले २०८० पुस १६ देखि २०८१ पुस १६ सम्मको अवधिमा थारु समुदायको मानव अधिकारसम्बन्धी विवरण:

१. बरघर प्रथाको सकारात्मक पहलबाट बालविवाह रोक्न सहयोग पुगेकाले यस प्रथालाई कानुनी मान्यता दिई अन्य समुदायमा समेत आन्तरिकरण गरिनुपर्ने।

२. मुक्त कमैया समस्या समाधन गर्न सरकारले कमैयालाई प्रदान गरेको जग्गा १० वर्षसम्म बेचबिखन गर्न नपाउने प्रावधान छ। सो प्रावधान १० वर्ष पश्चात् पनि यथावत रहेको हुँदा कमैयाहरू अर्को व्यवसायमा स्थानान्तरण हुन तथा अरु आय आर्जनको अवसर प्राप्त गर्नबाट पछाडि पर्नुको साथै जग्गा धितो राखी कर्जामा सहज पहुच समेत नपाउँदा आर्थिक स्तरोन्नति हुन सकेको छैन। पुनर्स्थापना कार्यले समेत पूर्णता पाएको छैन।

३. कम्लहरी मुक्तिको घोषणा भएको वर्षौं बितिसक्दा पनि नेपाल सरकारबाट कम्लहरीको उचित पुनर्स्थापना हुन सकेको छैन। काठमाडौँमा दाङकी उर्मिला चौधरीको बालश्रम शोषण भएको घटनाबाट कम्लहरी प्रथा पूर्णत: अन्त्य नभएको हो कि भन्ने देखिएको छ।

४. थारूहरूको पेशागत अवस्थाका कारण विभिन्न संरचना निर्माण तथा भूमिसम्बन्धी कानुन निर्माण गर्दा थारू समुदाय आफ्नो थातथलोबाट विस्थापित हुन सक्ने।

५. संविधानले थारू समुदायको छुट्टै क्लष्टर प्रदान गरेकोमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यका संयन्त्रमा पहुँचको अधिकारको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने आधारभूत कानुन नबन्दा थारू समुदायले समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा संविधान प्रदत्त अधिकारको हालसम्म उपयोग गर्न नपाएको अवस्था छ।

६. थारू समुदाय सम्बन्धित रोग सिकलसेल ऐनिमिया तथा बिटाथालासेमियाका बिरामीको उपचारमा दक्ष जनशक्ति र औषधीको पर्याप्तता नहुँदा उपचारमा पर्ने असर न्यून हुने उपाय अवलम्बन गरिनुपर्छ।

अन्जु सिंह केसी
उपसचिव